# A nevelői tevékenység tapasztalatai a Márianosztrai Fegyház és Börtönben*

## Jogszabályi háttér

A témával összefüggő jogszabályi rendelkezéseket

- a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló, többször módosított 1979. évi 11. tvr.,
- a büntető jogszabályok és a hozzájuk kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2003. évi II. törvény,
- a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. IM. rendelet nevelésre vonatkozó fejezete,
- a Pártfogó Felügyelői Szolgálat tevékenységét szabályozó 17/2003. IM. rendelet,
- az egyes nevelési feladatok végrehajtásának eljárási szabályairól szóló 0116/1998. OP, valamint
- a fogvatartottak nyilvántartására és egyes ügyeinek intézésére kiadott 1-1/35/1999. OP intézkedések szabályozzák.

## A büntetés-végrehajtási nevelésről általában

A nevelés konkrét és komplex tevékenység, amely magában foglalja azokat a pedagógiai módszereket, melyek alkalmazása eredményeként a szabadságvesztés büntetésüket töltő fogvatartottak viselkedése jelentősen befolyásolható.

A nevelés céljában a fogvatartottak személyiségének megismerése, az önképzés és szabadidős tevékenységek előtérbe helyezése, a felelősségérzet fenntartása, erősítése, a társadalmi hasznosság tudatának kialakítása, a családi kapcsolatok erősítése, az önbecsülés és a szabadulás utáni beilleszkedés elősegítése fogalmazódik meg.

A nevelői tevékenység magában foglalja a fogvatartottak rezsimszerű kezelését (feladatok meghatározása, szabálykövető magatartás megkövetelése, irányítás), a meghatározott adminisztrációs feladatok elvégzését, az egyén problémáinak lehetőség szerinti megoldását, illetve annak segítését.

A legáltalánosabb megfogalmazás szerint a nevelő:

- ún. szolgáltatást nyújt a fogvatartottak részére,
- tevékenysége alapvetően a szociális munka keretei közé illeszthető,
- munkája során a jog, a pedagógia és a pszichológia előírásait, módszereit alkalmazza,
- beosztásából következően irányítja és megköveteli a szabályok szerinti viselkedést,

és mindezek által – a szabadulás utáni élethelyzetekben is alkalmazható – szabálykövető magatartásra ösztönöz.

* Az írás első változata – jelentésként – a 2003. szeptemberi parancsnoki értekezletére készült.

## A nevelési tevékenység személyi feltételei, a csoportokban folyó foglalkozások

Az engedélyezett állománytábla szerint intézetünknél, a Márianosztrai Fegyház és Börtönben 2 vezető nevelői, 6 nevelői és 6 szociális segédelőadói beosztás van.

Az elmúlt 5-6 évben a nyugállományba vonulások, valamint a fluktuáció következtében a nevelők csaknem teljes létszáma kicserélődött.

Az intézet földrajzi elhelyezkedése, körülményes és nehézkes megközelíthetősége nem kedvez a szakirányú képzettségű diplomás munkaerő jelentkezésének. Ezen okok miatt a megüresedett beosztások feltöltését a meglévő és a tanulmányokat vállaló állományi tagok közül, illetve a nem szakirányú végzettségű diplomás jelentkezők felvételével kellett megoldanunk.

Jelenleg az alábbi állami iskolai végzettségű munkatársaink végeznek nevelői feladatokat:

- 1 fő Rendőrtiszti Főiskola,
- 1 fő Agrártudományi Egyetem,
- 1 fő Informatikai Főiskola, (1 fő jelenleg tanul),
- 1 fő Egészségügyi Főiskola (a diplomát még nem szerezte meg),
- 1 fő Hittudományi Főiskola hitoktatói szak, (1 fő jelenleg tanul),
- 1 fő felsőfokú végzettség nélkül.

A szociális segédelőadói beosztásokon 1 fő felsőfokú és 3 fő középfokú végzettségű beosztott dolgozik. A további 2 státusz betöltetlen.

(Összehasonlításként érdemesnek tartom megemlíteni, hogy a közel hasonló létszám elhelyezését megoldó büntetés-végrehajtó intézetek – pl. Vác – mintegy kétszer nagyobb létszámú engedélyezett státusszal rendelkeznek.)

A jelentés készítésének időpontjában [2003. aug. 19-én – a szerk.] az intézetünkben elhelyezett fogvatartottak nyilvántartott létszáma 837 fő, a jelenlévő létszám 812 fő.

Fokozat szerinti megoszlás alapján 557 fő fegyházas, 205 fő börtönös, 50 fő nem jogerős.

A kialakított négy körleten belül 11 nevelési csoport működik, melyek létszáma 20 és 140 fő között mozog.

Munkáltatásban 300 fő vesz részt, a gazdasági társaságnál 200 főt, a költségvetésnél 100 főt foglalkoztatnak.

A szabadságolások és szállítások miatt a ténylegesen foglalkoztatott létszám átlagosan 240 főt tesz ki.

A nevelési csoportokban folyó egyéni foglalkozások az esetek többségében döntően arra irányulnak, hogy a jelenlévő negatív hatásokból származó kockázati tényezők csökkenését elérjük.

A beszélgetések során a nevelő igyekszik kialakítani a kölcsönös együttműködést, az intézeten belüli életet megnehezítő gondok – nevelői segítséggel történő – megoldásának igényét.

## A nevelési munka folyamata, eredményessége

A szállítással érkezett új fogvatartottak a befogadás során szóban és írásban kapnak tájékoztatást az intézet rendjéről, a szabályokról.

A befogadó nevelő az elsődleges információkat a rendelkezésre álló dokumentumok áttekintéséből, az első foglalkozás során történt beszélgetés alapján szerzett benyomásokból, valamint a kitöltött kérdőívek tartalmából nyeri.

A felkészítő részlegben eltöltött idő alatti beszélgetések, megfigyelések tapasztalataiból kapott információk figyelembe vételével, a fogvatartottal együttműködve készül el a kezelési-nevelési terv.

Az abban foglaltak a kihelyezés utáni nevelési csoport nevelőjének iránymutatást adnak a megvalósításhoz, illetve a hiányzó, vagy nem kellően helyes személyiségi jegyek jövőbeni megerősítéséhez.

A kijelölt lakókörleten kidolgozott „végleges nevelési tervben" kerülnek meghatározásra azok a célok, amelyek eléréséhez rendelődik hozzá az egyéni foglalkozások rendszere.

A foglalkozások megtartása mellett a nevelő feladata:

- a kérelmek intézése, a panaszok kivizsgálása vagy továbbítása,
- a meghallgatások elvégzése,
- az elhelyezés megoldása, a sport-kulturális és szabadidős tevékenység koordinálása,
- a kapcsolattartás (levél, csomag, látogatás, telefon) figyelemmel kísérése,
- a biztonsági feladatok elvégzése, a zárkák belső rendjének ellenőrzése,
- a jutalmazási és fegyelmi jogok gyakorolása,
- az adminisztrációval összefüggő teendők napi elvégzésének rendszeressége.

A csoportokban zajló nevelői foglalkozás színvonalát és eredményességét jelentősen befolyásolja a nevelő személyisége, felkészültsége, szolgálati idejének hossza, s az a képessége, ahogy az általa alkalmazott módszereket megválasztja.

Sajnos a fogvatartotti populáció kedvezőtlen összetétele – 60%-uk visszaeső, 15%-uk mentálisan sérült – nevelési munkánk eredményességét (az előforduló, de csekély számú siker ellenére) megkérdőjelezi.

Személyi feltételeinket, a fogvatartotti létszámot és annak összetételét, a feladatokat, valamint tapasztalatainkat figyelembe véve megállapítható, hogy nevelőink jelentősebb nevelési eredményeket nem tudnak, és nem is képesek produkálni.

Jelen helyzetben egyetlen alkalmazható megoldás az olyan megfelelő módszer keresése, kiválasztása, amely a másik ember megnyerésének és kezelésének az eszköze lehet.

A nevelés eredményességére konkrét mérőszámot nem lehet meghatározni, azonban a fogvatartotti csoport összetételéből kiindulva, valamint

- az egyéni és a csoportos foglalkozások „megtartottsága",
- a fegyelmi ügyek száma és súlyossága,
- a naponta kiadott kérelmek és panaszok száma

alapján értékelni lehet az adott nevelő tevékenységét, és azt, hogy a nevelési csoport és tagjai mennyire felelnek meg az elvárásoknak.

## A nevelői munka ellentmondásai

A szabadságvesztés egyik legjellemzőbb sajátossága, hogy a fogvatartottak elszigetelten, kisebb csoportokban, személyi önállóságukban korlátozottan élnek.

A fogvatartottakat a büntetés-végrehajtás során a befogadástól a szabadulásig olyan hatások érik, amelyek a nevelés eredményessége szempontjából lehetnek

kedvezőek, közömbösek vagy károsak. A börtönkörnyezet a nevelés szempontjából azonban nem tekinthető ideális terepnek: a negatív hatások jelenléte, az elzártság és a frusztráció romboló jellege általánosan ismert.

A jogszabályok alapvetően mentálisan egészséges fogvatartottakat feltételeznek. Ezzel szemben: jelentősen növekedett azon személyek száma, akik a börtönben súlyos alkalmazkodási zavarokkal küzdenek, illetve akiket nem lehet a szokványos nevelési eszközökkel, módszerekkel tartósan kezelni.

Viszonylag magas az olyan, pszichés tüneteket produkáló, ön- vagy közveszélyes magatartást tanúsító egyének száma, akiknél a börtönártalmak komoly személyiségkárosodást eredményeztek, és elhelyezésük napi gondot jelent a velük foglalkozóknak és az intézetnek.

A nevelési folyamat egyik oldalán a nevelő, illetve a nevelők és a szociális segédelőadók közössége, a másik oldalon a fogvatartottak különböző csoportjai állnak.

A nevelő kezdeményezésére többféle reakció – aktív vagy passzív ellenállás, illetve kényszer hatására megvalósult együttműködés – jön és jöhet létre. Nem minden esetben várható el a csoporttól és egyes tagjaitól, hogy önként és kényszer nélkül tanúsítsanak „megértést" a terápia és a személyzet tevékenysége iránt.

A személyzet és a nevelők feladata viszont, hogy a hozzájuk forduló fogvatartottnak tanácsadással, a megfelelő szakemberhez irányítással, illetve ügyintézéssel segítséget és útmutatást nyújtson.

Az intézet túlzsúfoltsága szintén nem kedvez a nevelési elvek, így a személyiségformáló szerep érvényesülésének. A zsúfoltságból következően növekedett a zárkán belüli konfliktushelyzetekből adódó bántalmazások, a fegyelmi fenyítések, illetve a büntető feljelentések száma.

Az ismert körülmények – a túlzsúfoltság, a naponta ismétlődő személyes és szociális problémák ügyintézése, a hangulatot befolyásoló negatív jelzések stb. – miatt napjainkban a nevelő és a szociális segédelőadó legfontosabb célja az, hogy a fogvatartottak által jelzett napi problémákra reagálni és intézkedni tudjon, az elhelyezés okozta konfliktusokat normális, kezelhető mederben tartsa, a napi jelentős számú kérelmet, panaszt a tőle elvárható módon orvosolja, vagy legalábbis megpróbálja megoldani, illetve a határidők betartásával az adminisztrációs feladatának eleget tegyen.

Tömeges az olyan jellegű kérelmek és panaszok száma, amelyek az elhelyezéssel, átszállítással, vélt vagy valós sérelmekkel kapcsolatosak. Ezek eredményes elintézése az esetek többségében nem az intézet kompetenciájába tartozik.

A kérelmek elutasítása az esetek többségében arra vezet, hogy a fogvatartott megtagadja a kijelölt zárkát, az élelem felvételét, a kiadott utasítást stb., azaz fegyelemsértésekkel akar érvényt szerezni kívánt célja elérése érdekében.

Az előzőekben – a teljesség igénye nélkül – taglalt napi nevelői tevékenység alapján elmondható, hogy pedagógiai-andragógiai értelemben vett nevelésről, személyiségformáló tevékenységről csak belátó jóindulattal beszélhetünk.

## Az egyéni foglalkozások célja, módszerei

A problémák ellenére feladat, hogy a nevelő megismertesse a fogvatartottal a

szűkebb és tágabb környezetet, magyarázza az őt körülvevő jelenségeket annak érdekében, hogy

- az egyén képes legyen a számára fontos ismeretek megszerzésére,
- tudja, mik a jogai és kötelezettségei,
- átlássa, mit kaphat és mit kell teljesítenie annak érdekében, hogy az „együttélés" a büntetés-végrehajtás során viszonylag zavartalan legyen.

A foglalkozásokon előtérbe kerül

- az egyén önmagáról alkotott pozitív énképének erősítése,
- a hiányzó ismeretek pótlása, a műveltség, önképzés, könyvtár-használat igényének kialakítása,
- a közösségi tevékenységekbe – sport, kulturális, szakköri elfoglaltságokba, vetélkedőkbe, stb. – történő bevonása,
- a szabadulás utáni elképzelések kialakítása, megvalósítása.

A beszélgetések célja egyrészt, hogy az intézet totális jellegéből, a belső élet szigorú szabályozottságából, a nevelést kedvezőtlenül befolyásoló tényezőkből származó és a személyiséget romboló hatások gyengüljenek, másrészt, hogy a szabadulás után lehetőleg olyan elképzelések és körülmények alakuljanak ki, melyek reális lehetőséget biztosítanak a sikeres visszailleszkedéshez, a „kintmaradáshoz".

A szabadulásra történő felkészüléshez szükséges együttműködésben mindkét félnek aktívan és a siker elérésének komoly szándékával kell részt vennie.

A tevékenységet munkatársaink nem csak a helyi adottságok és feltételek (oktatás, szakképzés, kapcsolattartás, ön- és közművelés, műsorok, előadások stb.) kiaknázásával, hanem az együttműködő egyházak és az intézetünkbe ellátogató karitatív és társadalmi szervek segítségével végzik.

Reményeink szerint munkánk hatékonysága a Pártfogó Felügyelői Szolgálat munkatársa jövőbeni tevékenységével erősödni fog, tekintettel arra, hogy az intézetünkben elhelyezett létszám több, mint 50%-a olyan visszaeső, aki szociális háttérrel nem rendelkezik.

## Összegzés

Az intézetünkben a nevelői foglalkozások gyakorlatáról elmondható, hogy a nevelési csoportokban folyó egyéni foglalkozások, kezelési módszerek kétségkívül hatékony eszközei az itt elhelyezett fogvatartottak rezsimszabályok közé beillesztésének, a kiszabott büntetés letöltetésének, a reszocializációs folyamatnak.

Napjainkban a klasszikus nevelési formák helyett a nevelőnek a kezelésre, az ügyintézésre, az adminisztrációs feladatok elvégzésére van ideje, megtanult „rutinja", képessége és lehetősége.

A nevelési csoportokban folyó tevékenység eredményességét elsősorban a nevelő problémamegoldó képességén, az ügyintézés hatékonyságán, az adminisztráció tartalmán és naprakészségén lehet mérni és minősíteni.

A nevelő és a szociális segédelőadó rátermettsége, személyisége, a pályán eltöltött idejének hossza, valamint empátiás készsége a záloga annak, hogy hivatását, feladatát az elvárásoknak megfelelően elvégezze.

A feladat nehéz. A nevelői pálya nem vonzó, kevés a sikerélmény. A nevelő a napi munkájában a fogvatartottakkal való foglalkozások és az adminisztrációs

terhek mellett arra törekszik, hogy a folyamatosan megjelenő és változó szabályozóknak eleget tegyen, törvénysértést lehetőleg ne kövessen el, illetve a meghatározott határidőket tartani tudja. (Nem zárom ki, hogy ez csak márianosztrai tapasztalat, melyhez hozzájárul az intézetben elhelyezett létszámhoz viszonyítottan kevés nevelő. Ez magyarázhatja, hogy miért nem vonzó helyileg a nevelői beosztás, illetve miért nehéz megfelelően képzett, a tevékenységre rátermett személyt találni.)

A túlzsúfoltságból származó problémák, a növekvő számú mentálisan sérült fogvatartott által okozott nehézségek ellenére elmondható, hogy a nevelők és az őket segítő szociális segédelőadók áldozatos munkájának köszönhető, hogy az utóbbi időszakban nem következett be súlyosabb rendkívüli esemény.

A jelentős zsúfoltsággal együtt járó élettér-szűkülést a szabadidős tevékenységek kiszélesítésével, az egyéni problémák hatékony orvoslásával, illetve – a lehetőségekhez mérten – a foglakoztatások bővítésével igyekszünk ellensúlyozni.

A cél – annak elősegítése, hogy a fogvatartottak a szabadulás után a társadalomba beilleszkedjenek, és tartózkodjanak újabb bűncselekmények elkövetésétől – csak részben valósítható meg a büntetés végrehajtásának ideje alatt.

A továbbiakban a pártfogó felügyelő tevékenységére vár az a feladat, hogy akiknél a „bent" töltött idő alatt kialakultak a pozitív készségek, azoknál a reszocializációs folyamat megvalósulását elősegítse.

*Kárpáti Tamás*